

Gedeeld land

Het multiculturele ongemak van Nederland

Jean Tillie

J.M. MEULENHOF

Cargocult

Wat gebeurt er met mensen als de sociale omgeving waarin ze leven vernietigd wordt? Als relaties niet meer zeker zijn en onder vuur komen te liggen? Als alles wat bekend en veilig was er niet meer is? Voorbeelden van zulke situaties zijn talrijk: verhuizingen naar het buitenland, dorpen die te maken krijgen met een massale immigratie van stedelingen, buurten in grote steden die van etnische samenstelling veranderen, of, op een veel grotere schaal, oorlogen, revoluties en natuurrampen. Het overkwam de inwoners van Zuid-Limburg toen de kolenmijnen sloten. De sociale infrastructuur, die grotendeels rond de mijnen was georganiseerd, werd weggevaagd. De werkloosheid nam enorm toe en veel plekken waar men elkaar ontmoette, zoals de gezelligheidsverenigingen die door de mijndirecties waren opgezet, hielden op te bestaan. Het overkwam de inwoners van Oost-Berlijn na de val van de muur. De sociale infrastructuur van de oude DDR werd weggevaagd en het was vooralsnog onduidelijk wat daarvoor in de plaats zou komen. Het overkwam de Noord-Ameri-

kaanse indianen die door de nieuwe bewoners van hun land werden weggezet in reservaten, wier cultuur werd vernietigd en die hun toevlucht zochten in alcohol en zelfmoord.

Een ander bekend voorbeeld uit de Nederlandse geschiedenis is de kolonisatie van Nieuw-Guinea. Door de komst van de blanken werden veel oude gemeenschapsverbanden vernietigd. Duizenden Papoea's werden gedwongen op de plantages te werken, hadden geen contact meer met hun dorpsgenoten, hun stam en cultuur en leefden in barakken. Doordat zoveel mannen naar de plantages waren vertrokken, ontstond er in de dorpen waar zij vandaan kwamen een tekort aan arbeidskrachten, nam de agrarische productiviteit af en ontstond er hongersnood. De Nederlandse kolonisatie leidde tot een sociale, culturele en economische desintegratie, die uitmondde in de 'Vailala-razernij'. In zijn studie *Een nieuwe hemel en een nieuwe aarde* (1961) beschrijft theoloog en godsdienstpsycholoog Fokke Sierksma de gebeurtenissen:

Het gehele gebied langs de Koraal-Zee en het daarachter liggende binnenland leken in 1919 één gekkenhuis. [...] Het leven van individu en samenleving kwam op zijn kop te staan. Niemand werkte meer. Zwarte arbeiders wandelden zo maar de kamers van hun meesters binnen en sloegen daar wartaal uit. Wanneer ze dan min of meer tot rust waren gekomen en rekening en verantwoording moesten geven, zeiden ze: 'Ik weet het niet, God weet het.' [...] De mannenhuizen, in oude en nieuwe tijd heiligste der heiligen, werden door opgewonden mannen geopend. Zij haalden de sacrale fluiten en maskers en alles wat nooit door

een vrouwenoog was aanschouwd, tevoorschijn en schreeuwden tegen de vrouwen: ‘Kijk, kijk maar!’ [...] De mensen bleven bevangen door een geest, die zij zelf niet kenden, maar die hen dwong te breken met het leven dat zij vóór 1919 hadden geleefd. Had de profeet immers niet gezegd, dat een zwarte huid waardeloos was en dat de Papoea’s een blanke huid zouden krijgen? De profeet had trouwens nog veel meer gezegd. De voorouders zouden op aarde terugkeren en grote rijkdommen met zich meebrengen. Er zou een nieuwe tijd op aarde aanbreken. Er waren al Papoea’s die met eigen ogen het schip met de voorouders voor de kust hadden zien liggen en met eigen oren de ankerkettingen van het schip hadden horen ratelen. Men maakte zich dan ook gereed voor de grote dag.

Deze Vailala-razernij is een mooi voorbeeld van een *cargocult*: het geloof dat er een groot schip zal arriveren met voedsel en wapens (cargo) om de blanken eruit te zetten en zo de *status quo ante* te herstellen. Cargocults (die niet alleen in Nieuw-Guinea maar ook in Mexico voorkwamen) ontstonden als reactie op sociale desintegratie en desoriëntatie van de autochtone bevolking.

Sierksma noemt een aantal kenmerken van een *cargocult*. Ten eerste wordt een *kosmische catastrofe* aangekondigd die voorafgaat aan de door de profeet voorspelde nieuwe wonderwereld die in ieder opzicht van de bestaande verschilt. Ten tweede is er sprake van een *collectief autisme*: men raakt ‘in zichzelf opgesloten’ en leeft van wensfantasieën. Alle informatie wordt gezien als bewijs van het eigen gelijk. Alle verschijnselen wijzen in de richting van die ene oplossing voor alle so-

ciala problemen. Ten slotte treden personen met een instabiele, ‘hysterische’ persoonlijkheidsstructuur op als *charismatische leiders*. De cargocult is een pathologisch antwoord op een plotselinge en extreme vorm van sociale desintegratie; het ‘schip met geld en wapens’ is een *deus ex machina* die de bestaande misère, de vernedering en de sociale desintegratie in één klap zal opheffen en de oude samenleving in ere herstelt.

Een groot deel van de Nederlandse bevolking is de afgelopen jaren in een vergelijkbare cargocult terechtgekomen. Niet letterlijk natuurlijk, maar de kenmerken van de cargocult van de Papoea’s zijn ook in de Nederlandse samenleving aanwijsbaar. Voor autochtonen is de islamisering van Nederland de komende catastrofe, waaruit de angst voor alles wat ‘anders’ is voortvloeit. Oude sociale verbanden worden vernietigd en alleen door een herstel van de Nederlandse cultuur en het verbannen van de islam uit de Nederlandse samenleving kunnen alle problemen worden opgelost.

Inwoners van Nederland met een niet-Nederlandse achtergrond beschouwen de bedreiging van de eigen cultuur als een catastrofe. Veel moslims bijvoorbeeld zijn bang dat ze hun godsdienst niet kunnen uitoefenen.

Het ‘collectief autisme’ zien we terug als sociaal isolement bij zowel autochtonen als allochtonen. Dat sociale isolement bevordert radicalisme en extremisme bij de diverse bevolkingsgroepen. Verder hebben tegenstanders van de multiculturele samenleving het democratische debat een hysterische wending gegeven, die ertoe heeft geleid dat het debat regelmatig buiten de grenzen van de democratie gevoerd wordt.

En wat het kenmerk van de charismatische leiders betreft: politici als Rita Verdonk en Geert Wilders

trekken veel kiezers door de aard van hun leiderschap, terwijl andere politici falen in hun leiderschap.

Ik zal in de volgende hoofdstukken de Nederlandse variant van de cargocult beschrijven. Het sociale isolement, het losgeslagen debat en de aard van het leiderschap komen uitgebreid aan de orde. Ook zal ik laten zien dat er een perverse selffulfilling prophecy in de cult aanwezig is. Terwijl autochtonen zich zorgen maken over de politieke integratie van moslims, ondergraven ze tegelijkertijd de mechanismen die deze integratie bevorderen.

Om tot een nieuw gedeeld land te komen moet de cargocult doorbroken worden. Dat kan door culturele verschillen te erkennen en een sociale samenhang te construeren op basis van deze verschillen. In deze zin is dit boek te beschouwen als een verdediging van een (hernieuwd) multiculturalisme.

Voordat ik aan de beschrijving van de Nederlandse cargocult begin, zal ik kort stilstaan bij wat eraan voorafging. Want de Nedercult kwam niet uit de lucht vallen. Er was een voorspel voor nodig én een traumatische gebeurtenis.

Voorspel

Hans Janmaat was de eerste volksvertegenwoordiger die de problematiek rond de multiculturele samenleving duidelijk op de Nederlandse politieke agenda zette. Op 8 september 1982 werd hij voor de extreemrechtse Centruumpartij gekozen als lid van de Tweede Kamer. Hij was onmiddellijk een totale outcast in de Nederlandse politiek. Televisiebeelden van kamerdebatten toonden een lege Tweede Kamer als hij aan het woord

was. Bewindslieden die er qualitate qua moesten zitten, keken verveeld voor zich uit, gapend, de krant lezend of stukken doornemend. De lichaamstaal van de toenmalige kamervoorzitter Dick Dolman sprak boekdelen: een verveelde, chagrijnige blik en de hand aan de knoppen om bij het minste of geringste de microfoon uit te zetten.

Janmaat boorde een sluimerend probleem in de Nederlandse samenleving aan, maar werd politiek en journalistiek totaal genegeerd. Binnen de media bestond de afspraak om zo weinig mogelijk aandacht aan hem te besteden en als dat gebeurde, moest dat zo kritisch mogelijk zijn. Het liefst werd er op televisie af en toe alleen op zijn ietwat scheefstaande mond ingezoomd. Janmaat werd weggezet als een gevaarlijke gek. Maar zijn woorden waren, vergeleken met de taal die tegenwoordig wordt gebezigd, behoorlijk geciviliseerd van toon. Beroemd is de juridische veroordeling op basis van zijn uitspraak dat hij de multiculturele samenleving zou ‘afschaffen als hij aan de macht kwam’. Naar die gerechtelijke terechtwijzing wordt nu redelijk verbaasd gekeken. Maar vreemd is die uitspraak toch ook niet. Janmaat had onder zijn aanhang vele neonazi’s, zoals ik zelf mocht meemaken.

Op de dag dat de Centruumpartij in de kamer kwam, was er een popconcert in De Groote Keyser, een kraakpand aan de Amsterdamse Keizersgracht. De Groote Keyser was het beroemde bolwerk van de hoofdstedelijke kraakbeweging. Het huisvestte ook Radio De Groote Keyser, een belangrijke zender binnen de kraakbeweging. Ik bezocht het popconcert met een zwarte vriend. Omdat het spannend was of Janmaat al dan niet verkozen zou worden, stonden in de concertzaal televisietoestellen opgesteld zodat iedereen de

verkiezingsuitslagen kon volgen. Toen bekend werd dat Janmaat inderdaad gekozen was, leidde dit onder zijn aanhangers die ook naar het popconcert gekomen waren tot een grote euforie. Popconcerten in kraakpanden werden doorgaans bezocht door (extreem)linkse punkers én (extreem)rechtse skinheads. In hun opwinding besloten de met hakenkruizen getatoeëerde aanhangers van Janmaat mijn zwarte vriend in elkaar te slaan, wat uitliep op een massale vechtpartij waarin ik met een stalen pijp het ziekenhuis in werd geslagen.

Maar ook Janmaat was slachtoffer van politiek geweld. In 1984 werd Janmaat geroeyeerd als lid van de Centruumpartij en richtte hij de Centrumdemocraten op. Toen op 29 maart 1986 een verzoeningsbijeenkomst tussen de Centruumpartij en de Centrumdemocraten plaatsvond in hotel Cosmopolite te Kedichem, werd het hotel belaagd door linkse demonstranten. Het hotel vloog in brand en Wil Schuurman (Janmaats toenmalige secretaresse, later zijn vrouw) raakte bij haar vluchtpoging zo gewond, dat een van haar benen moest worden afgezet. Het democratische gelijk (Janmaat vertegenwoordigde zijn kiezers), zijn politieke isolement en de gewelddadige context zowel vanuit zijn eigen achterban als vanuit links, maakten Janmaat tot een tragische figuur. Zijn overlijden in 2002 ging bijna onopgemerkt voorbij.

De tweede volksvertegenwoordiger die aan het eind van de vorige eeuw nadrukkelijk op de nadelen van de multiculturele samenleving wees, was Frits Bolkestein. Frits Bolkestein is allerminst een tragische figuur. In januari 1978 werd hij, na een carrière bij Shell, lid van de Tweede Kamer. Hij was staatssecretaris van Buitenlandse Handel in het kabinet-Lubbers I en van 1988

tot 1989 minister van Defensie in het kabinet-Lubbers II. Vanaf 30 april 1990 tot en met 30 juli 1998 was hij fractievoorzitter van de VVD in de Tweede Kamer. Tijdens dit fractievoorzitterschap stelde hij de multiculturele samenleving scherp aan de kaak.

Grote invloed had de rede die Bolkestein op 6 september 1991 op de Liberale Internationale in Luzern hield. Na een uitgebreide beschouwing over de nieuwe strategie van de NAVO ten aanzien van het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en de ontwikkelingen in Oost-Europa (twee derde van de totale voordracht), vervolgde hij met een beschouwing over de positie van de islam in de westerse wereld. De instabiele situatie in Oost-Europa had gevolgen voor de situatie in West-Europa, met name door de toevloed van moslimimmigranten. Deze instroom maakte de vraag – welke culturele waarden moesten domineren: die van de moslimminderheid of die van de (niet-moslim)meerderheid? – uiterst urgent. Het antwoord van Bolkestein was helder: de islam was in tegenspraak met een aantal fundamentele liberale principes zoals de scheiding tussen Kerk en Staat, de vrijheid van meningsuiting, tolerantie en non-discriminatie. Ook de positie van vrouwen binnen de islam was onacceptabel. Er kon geen sprake zijn van een compromis: moslims moesten zich aanpassen aan de liberale democratische waarden.

Dit slotakkoord van zijn Luzern-rede had een groot effect op het debat in Nederland. Bolkestein verwoordde dezelfde zorgen als Janmaat, maar hier sprak de fractievoorzitter van een grote partij in de Nederlandse politiek. Deze man kon niet worden weggezet als een gevaarlijke gek. Het toenmalige Nederlands Centrum voor Buitenlanders beschuldigde Bolkestein onmiddellijk van ‘stemmingmakerij’.

Bolkestein beweerde vervolgens dat hij het probleem van minderheden in Nederland uit de taboesfeer wilde halen en distantieerde zich expliciet van de Centrumdemocraten van Janmaat. PvdA-minister Hedy d'Ancona van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur vond dat de minderhedenorganisaties in Nederland zich terecht beschadigd voelden.

Op 9 oktober 1991 leek het voorbij. Tijdens de algemene beschouwingen had PvdA-fractie leider Thijs Wöltgens voorgesteld om het debat over de minderheden alleen zakelijk te voeren. Bolkestein antwoordde dat hij hiermee graag akkoord ging, waarmee hij zich wederom distantieerde van Hans Janmaat, die hem tijdens het debat regelmatig, op zijn manier, goedkeurend in de rede was gevallen.

Een dialoog tussen Hans Janmaat en Frits Bolkestein, tijdens de algemene beschouwingen van 1991, en de interventies van kamervoorzitter Wim Deetman (de opvolger van Dick Dolman), typeren het verschil tussen Bolkestein en Janmaat én de marginale positie van Janmaat:

Bolkestein: 'Mijnheer Janmaat, uw partij en mijn partij kijken volstrekt anders aan tegen de hele minderhedenproblematiek. Uw partij wil dat die mensen weggaan, wij willen dat zij integreren in onze samenleving. Uw partij beschouwt die mensen als zondebokken voor alles en nog wat, wij beschouwen ze als normale mensen op weg naar burgerschap en wij willen ze daarbij helpen. U hebt zichzelf buiten de discussie geplaatst. Een dialoog tussen ons is onmogelijk.'

Janmaat: 'Ik geloof wel dat u mij graag buiten

de discussie plaatst, maar dat is geen antwoord op mijn vraag.’

Voorzitter Wim Deetman: ‘U hebt een antwoord gekregen.’

Janmaat: ‘Nee, dat heb ik niet gekregen.’

Deetman: ‘U hebt wel een antwoord gekregen. Een antwoord in deze Kamer hoeft niet altijd te bevredigen.’

Janmaat: ‘Dat begrijp ik, maar ik mag toch wel op dat antwoord reageren?’

Deetman: ‘Ja, maar dan moet u niet zeggen dat u geen antwoord hebt gehad.’

Janmaat: ‘De heer Bolkestein zegt dat wij de minderheden als zondebokken aanwijzen, maar dat hebben wij nog nooit gedaan. Wij hebben alleen gezegd: het regeringsbeleid faalt door mensen hierheen te laten komen, die in een volstrekt ondergeschikte positie terecht komen en daardoor de Nederlandse samenleving verstoren. Dat is een heel andere stelling dan de stelling dat wij die mensen als zondebokken aanwijzen. De Centrumdemocraten beweren – en daarop heeft de heer Bolkestein geen antwoord gegeven – dat de vvd die stroom asielzoekers niet wil indammen en dus de problemen verder blijft verzwaren.’

Bolkestein: ‘Voorzitter! Wij komen bij gelegenheid terug op het probleem van de asielzoekers.’

Deetman: ‘U kunt uw betoog vervolgen, mijnheer Bolkestein.’

Het leek dus voorbij, maar dat was schijn. Twee dagen later zei minister Dales (Binnenlandse Zaken) ‘de handschoen’ te willen ‘oppakken’ die de vvd-leider had toegeworpen met zijn rede in Luzern over de po-

sitie van minderheden in de westerse samenleving. De minister kondigde een nationaal debat aan rond de positie van minderheden in de Nederlandse samenleving. Hiervoor zouden allerlei maatschappelijke organisaties worden uitgenodigd. De Centrumdemocraten van Hans Janmaat hoorden daar niet bij.

Wie door de Nederlandse kranten van september 1991 tot nu bladert, ziet één grote stroom artikelen over de multiculturele samenleving. Janmaat en Bolkestein hadden iets losgemaakt. In 1994 concludeert het Centraal Bureau voor de Statistiek dat kiezers de ‘minderhedenkwestie’ het belangrijkste probleem in Nederland vinden. De onrust onder de kiezers over deze kwestie werd lange tijd alleen door rechts verwoord. Dat veranderde toen Paul Scheffer op 29 januari 2000 een opinieartikel in het *NRC Handelsblad* publiceerde: ‘Het multiculturele drama’.

Scheffers artikel betrok uiteindelijk de sociaaldemocratie in het debat over de plaats van minderheden in de Nederlandse samenleving. Hij presenteerde de problemen als een sociale kwestie en dat sloot aan bij de drie w’s van het socialisme: Wonen, Weten en Werken:

Wie alle beschikbare gegevens overziet komt tot een ontvullende conclusie: werkloosheid, armoede, schooluitval en criminaliteit hopen zich op bij de etnische minderheden. En de vooruitzichten zijn over de gehele linie niet gunstig, in weerwil van individuele succesverhalen. Het gaat om enorme aantallen achterblijvers en kanslozen, die de Nederlandse samenleving in toenemende mate zullen belasten. (Scheffer, 2000).